Академик Талас Омарбеков – 70 жаста!

ТӨЛ ТАРИХТЫҢ ТАРЛАНЫ

Пекин (ҚХР) университетінің кітапханасында

Бір топ әріптестерімен бірге университетік «Қош келдің ал-Наурыз» мерекесінде

«Халық – тарих толқынында» мемлекеттік бағдарламасын жүзеге асыруға қатысқан бірқатар шет елдік (АҚШ, Ресей, Түркия, Польша) ғалым әріптестерімен

Жалғасы мұқабаның 3-бетінде

Қазақстан Республикасы Мәдениет, ақпарат және қоғамдық келісім министрлігінде 2002 жылы 3 маусымда тіркелген, №2904-Ж куәлік берілген

ҚАЗАҚ ТАРИХЫ

Ай сайын шығатын республикалық ғылыми-әдістемелік журнал

Меншік иесі – "Қазақ тарихы" ҚШС

№4 (161), СӘУІР 2018 ЖЫЛ

1993 жылдан шыққы айтқан бастап шығады

БАС РЕДАКТОР – Әбілдәбек САЛЫҚБАЙ

ЖАУАПТЫ РЕДАКТОР – Нургүл ҚАСЫМҚЫЗЫ

АҚЫЛДАСТАР АЛҚАСЫ:

Х.Әбдіғазиев, М.Қойгелдиев – *зз.ғ.д. акад.*; Б.Аяпов, Т.Омарбеков, Ә.Мұқтар – *т.ғ.д., проф.*; Д.Сатыбай, С.Сыдықова, Ж.Ибрашев – *т.ғ.д.*; Ш.Сембай, А.Жұмаділ, Ж.Өнербаева, Д.Сахабиев, К.Кудаева – *т.ғ.к., доц.*; С.Дүйсен – *а.ғ.к.*

С.Ибрашева – *ғылыми бас редактор*; Б.Матенова – *ағылшын тілі редакторы*; Д.Ертібаева, Г.Серікбаева, С.Ибрашева – *аппарат жауапты хатшылары*

Басуға 19.04.2018 ж. жіберілді. Пішімі 84 х 108. Шартты б.т. – 4. Офсеттік басылым. Нақты көлемі 4. Тапсырысы – 1300. Тиражы – 757-48. Тапсырысы –

Редакциялық бөлімнің мекенжайы: "Ақмешіт" Ж.К.-не басылды

Ғылыми-танымдық мақала авторлары, ақпарат анықтығына тұлға және мекемелер тарихтың ізденушілеріне жасаған пайдалы еңбектерінде автор жауапты.

Ақ ұстаздар журналы 1 жылдық жиынтық нұсқаларын ұсынуға мүмкіндік алуда. Мақалалардың бағалы нұсқаларды редакция қызметкерлері сақталып, бір мүмкін. Ескерте мақалаларды пайдалану, сілтеме жасау міндетті.

Біздің сайт: kaztar.kz

МАЗМҰНЫ

Ғылыми зерттеулер мен танымдық мақалалар

Академик Т.Омарбеков – 70 жаста! 2

Мендігүл Ногайбаева, Әбілдәбек Салықбай.

Төл тарихтың тарланы 2

Галия Іскақова.

Түргеш қағанатының этно-географиялық сипаттамасы 4

Шымырбай Нартбаев. Қазақ қандығының қалыптасуы 6

Жеңіпқасын Жаппасов. Ауызша тарих зиянсыз дәстүр 10

Арман Жұмаділ. Еуразия көшпелілері әскери істің тарихнамасы 12

Оразгүл Мұхитова. Отандық тарих ғылымының мәртебесі 15

Фатима Қозыбақова. Қазақстан тарихнамасы дереті мәселелері 18

Мадина Байдаулетова.

Қазақ ақындарының мектепте оқытуға байланысты ескертулері 21

Данагүл Махат. Уақыт ұштастырған жолы 23

Секен Серікбаев. Қазақстанның ұлыстық астанасы 26

Жамила Танатарова. Талас Омарбековтің методологиялық ұстанымы 28

Зере Майданқызы. Ерішік аудандардағы жеке шаруашылықтар жөнінде 30

Күлімкөз Сәнтаева. Жетісу жеріндегі қазақ байларының қасиеті 33

Жанат Әбішева. Тұғыры бік ғалым 36

Нуранга Ағпысбаева. Архив құжаттарын сөйлеткен ғалым 39

Ардақ Әбдірахымова. Тың игеру мәселесінің тарихнамасы 41

Гульнара Хабжанова. Изучения истории великой степи 43

Кайрат Алимгазиков. Воспоминания как идеологический инструмент 46

Тарихи таным және ғылыми зерттеу

Р.Аймағамбетұлы, Е.Жармағамбетов.

"Алаш қазағалысының" қайнар көзі 49

Әлібек Аман. Қазақстанның шетелдермен мәдени байланыстары 51

Анар Керімова, Бопатбек Мұзафаров. Қаһарман тұлға – Ермұхан 54

Айжан Талман. Жүсіп Баласағұн және патриоттық тәрбие 55

Нурсан Алимбай. Традиционный порядок установки юрты "уй тігу" у казахов: некоторые этнографические и когнитопологические уточнения и дополнения 57

© "Қазақ тарихы" №4 (161), 2018 ж.

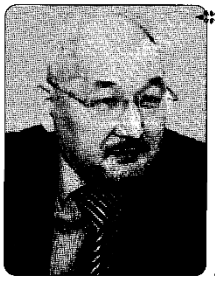

АКАДЕМИК Т.ОМАРБЕКОВ – 70 ЖАСТА!

Құттықтаймыз!

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Орталық Азияның дәстүрлі өркениеттерін зерттеудің республикалық ғылыми-зерттеу орталығының жетекшісі, тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА Құрметті мүшесі, ҚР Әлеуметтік ғылымдар академиясының академигі, «Күрмет» ордені кінәсі негізі Талас Омарбекұлы ұстіміздегі жылдың 29 мамырында 70 жасқа толады. «Қазақ тарихы» журналының атынан, мазмұнынан бастап бізге сыбана кіріскен қоректі ғалымдардың бірі, белсенді, әрі шұғыл автордың, ақылдастар ақсақалының мүшесі, төл тарихымыз қамқоры, қайсар қара нары, Отан тарихымыз ақылдасын толтырып, кемшілігін түзеуге қолқалы үлес қосқан Талас ОМАРБЕКОВҚА редакция ұжымы мен Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың тарих, археология және этнология факультеті 70 жылдық мерейтойымен құттықтап, алдағы өмірінде зор денсаулық, қайыр мен берекеге, ұзақ ғасырлық бақыт және шығармашылық толғай тәбет тілейді!

Осы мерейтойға орай Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың тарих, археология және этнология факультетінің ұжымы мен «Қазақ тарихы» журналының кеңесі сапы танымал тарихшы-ғалым Талас Омарбекұлының ғылыми-зерттеу еңбектерінде арналып отыр. Онда Тәжікінің жетекшілігімен ғылыми ізденістерге қорлаған шақырт-ғалымдардың еңбектері арқылы зерттеуші-ғалым отандық тарихнамада кезігіп қалаған, зерттеуде жол ашқан, тың тұжырымдар енгізген, ғылыми тұрғыдан негізделген тарихи проблемаларды бұрқатқан көрсету мақсат етіді. Әрине, ол ұстаз-ғалымның ұланғайыр ғылыми шығармашылық қызметінің бір ұшы ғана.

ТӨЛ ТАРИХТЫҢ ТАРЛАНЫ

Талас Омарбеков 1948 жылы 29 мамырда Жамбыл облысының Байзақ ауданы Ажар ауылында дүниеге келді. Ол орта мектептен соң сол кездегі Абай атындағы ҚазПИ-дің тарих факультетін бітіріп, 1971 жылы Жамбыл облысының Жуалы және Байзақ аудандарында тарих пәнінің оқытушысы, оқу ісінің меңгерушісі қызметтерін атқарды. 1972 жылдан бастап жас тарихшы өзі еңбек етіп Жамбыл облысының Байзақ ауданындағы Чапаев атындағы орта мектепте алғашқы рет «Тарих және археология» музейін ұйымдастырды. Бұл музейге өзінің кезінде Тараз қаласына археологиялық қазба жұмыстары жүргізілгенді, облыстық музейдің ғылыми қызметкерлерінен бірге жүргізген аудан өңірінедегі ортағасырлық тұрақтылардың, өзгелді Оқум қаласына қазба жұмыстарының нәтижелері, олардан табылған археологиялық ескерткіштер, өзгелді түрлі тас мүсіндері және т.б. қойылған еді. 1972 жылы ол республикалық баспасөз беттерінде тарихты оқыту әдістемесіне арналған көлемді мақалаларын жариялай бастады. 1977 жылы өзі білім алған Абай атындағы ҚазПИ-дің аспирантурасына іштей оқу бөлімінде түсіп, оны аяқтаған соң осында оқытушылыққа қалдырылды. Ал 1982 жылы ол кандидаттық диссертациясын қорғады.

1991 жылы Компартияның тарауы Т.Омарбеков тәрізді ұлттық мүдде тұрғысынан ойлайтын тарихшылардың зерттеу жұмыстарына кең жол ашты. ОГПУ-дің күпия мұрағаттарынан алынған құжаттар мен деректерді кеңінен жариялауға, қордаланған тарихи тақырыпқа кең құлашын, тың тыныспен, зор құлшыныспен мақалалар жазуға толық мүмкіндік туды. Тек тарихтың дүлдір мәселелерін жаңжақты талдаған еңбектері республикалық, аймақтық құралдарында дүркін-дүркін жариялана жатты.

1994 жылы ол академик К.Нұрпейісовтың ғылыми кеңесшілігімен докторлық диссертация қорғады. Диссертациялық жұмыс «*Қазақ шаруаларын мәнділігінің әдіпту және күштеп ұжымдастыру*» тақырыбына арналды. Қазақстан тәуелсіздік алғанан кейін Т.Омарбеков тең тарихтың 70 жыл бойы қордаланған мәселелерін көтеріп, олқылығын толтыруға білек сыбана кірісті. Осы жылдары ол «Ақиқат» журналының бөлім меңгерушісі, жаңадан ашылған «Қазақ тарихы» журналының қызметкері, әрі редакциялық алқа мүшесі, «Қазақ әдебиеті» газетінің тарихи тақырыптарға байланысты ғылыми кеңесшісі қызметтерін жоғары оқу орындарындағы оқытушылық қызметтермен қосып атқарды. Бұл кезең зерттеуші қалыптасып XX ғасырдың 20-30-жылдарындағы Қазақстандағы әлеуметтік-экономикалық және қоғамдық-саяси өмірдегі өзгерістер, көшпелі модернизацияны сәнсалтылық ақтаңдақтарын ашып, бұрмаланған тарихи ақиқатқа шымылдықтан түгелі әсер бір белсенді ғылыми жұмысының шоқтығы бік белгіне айналады.

Т.Омарбек 1991 жылы бүгінгі әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетіне қызметке ауысады. Осы қазаннан бастап ғалым-ұстаздың таңдаулы арадағы жеті ай мерзімді есептемегенде (1994 жылдың қазан айынан 1995 жылдың сәуірне дейін М.Тынышбаев атындағы транспорт және коммуникация академиясында Қазақстан тарихы кафедрасының меңгерушісі) әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетімен тығыз байланыста өрбіп келеді. Алғашында Білім жетілдіру институтында кафедра меңгерушісі. Тарих факультетінде профессор, ал 2001-2010 жылдар аралығында Қазақ халқының ежелгі және орта ғасырлардағы тарихы кафедрасының, ал 2011 жылдан университеттегі ұш кафедраның қосып жасалған Қазақстан тарихы кафедрасының меңгерушісі қызметін атқарды.

Танымал тарихшының ғылыми-шығармашылық қызметінің жаңа бір белесі қазақ халқының этникалық тарихын зерттеу мәселелерімен байланысты болды. 2005 жылы және дәмеуішілердің қолдауымен «Алаш» тарихи-зерттеу орталығын ұйымдастырып, оның директоры қызметін атқарды. Осы орталықтан Т.Омарбековтің жетекшілігімен және авторлық қатысуымен *«Қазақ ру-тайпаларының тарихы»* жобасы бойынша 30 томнан тұратын монографиялық еңбектер жарық көрді. Республикалық «Мәдеми мұра» бағдарламасы бойынша да ғылымның жетекшілігімен және авторлығымен «Қазақтың этникалық тарихы» ғылыми жобасы негізінде 9 томнан тұратын еңбектер басылды шықты. Осы бағыттағы ғылыми зерттеулер жалғасын тауып, «Қазақ түркілерінің этникалық тарихы (б.з.б. I мыңжылдық – б.з. IX ғасыры)», «Қазақ түркілерінің шығу тегі» (IX-XIV ғг.) атты жеке монографиялар басылып шықты. Тыныспен, зор құлшынысмен мақалалар жазуға толық мүмкіндік туды. Тең тарихтың дүлдір мәселелерін жаңжақты талдаған еңбектері республикалық, аймақтық құралдарында дүркін-дүркін жариялана жатты.

Профессор Т.Омарбекөвтің тікелей бастамасымен ғылыми жобаны жүзеге асырудың алғашқы кезеңінде мәселенің теориялық-методологиялық жақтарын зерттеу қолға алынды. Қазіргі отандық және шетелдік гуманитарлық ғылыми әдебиеттердегі Орталық Азияның көшпелі халықтарының дәстүрлі өркениетінің тарихын зерттеуді кәдеден тыс шаруалар жасалды. Мұндайда Орталық Азиядағы тайпалар мен болашақ қазақ халқын құраған өрбір қазақ тайпаларының этникалық, әлеуметтік-саяси және мәдени байланыстарын зерттеуге, осы аймақтағы көшпелілер қауымдастығының этно-территориясының тарихы мен халықтардың дәстүрлі шаруашылық жүргізу түрлерінің ежелгі дәуірден бастап кейінгі ғасырларға дейінгі аймақтары мен бағыттарын талдауға бесе назар аударылды.

Орталықтың айқын жетістігі – Т.Омарбекөптің тікелей ұйымдастырушылығы мен ғылыми жетекшілігі, авторлығымен жарияланған 4 томдық монографиялық зерттеу және «Қазақстан (Қазақ елі) тарихы» оқулығы. «Орталық Азияның көшпелілер өркениетінің тарихы» деп аталатын зерттеудің жалпы көлемі 60 басқа табажық жуық. Ал 4 кітаптан тұратын, ҚР БҒМ бекіткен «Қазақстан (Қазақ елі) тарихы» деген оқулық университет студенттеріне арналған. Бұлардың маңында Қазақстанның тарих ғылымында бұрын-соңды жазылмаған, жаңа, көлемді де ірілі еңбектер.

Бүгінгі таңда да үлкені ідеяны пен шығармашылық шабыт үстінде жүретін ғалым-ұстаз *«Орталық Азиядағы дәстүрлі өркениеттерді зерделеудің республикалық ғылым-зерттеу орталығының»* директоры ретінде халықаралық және республикалық деңгейдегі зерттеу жобаларына қатысып, жаңа ғылыми еңбектердің көшбасшысын көрінуде.

Академик Т.Омарбекөптің бүгінгі таңдағы жарияланған тарихи және тарихи-танымдық еңбектерінің жалпы саны 500-ге жуық. Ғылыми еңбектері алыс және жақын шет елдерде өткен халықаралық конференцияларда баяндалып, материалдар жинақтарында және жоғары импакт факторлы басылым елдік басылымдарда жариялануда.

Т.Омарбекөптің ғылыми-педагог кадрлар даярлаудағы еңбегі де бірбетке. Оның 1997-99жылдары ҚазҰУ жанындағы тарих ғылымдарының докторы ғылыми дәрежесін беретін диссертациялық кеңестің алқасы тарапынан бөлінген белгілі. Сонда-ақ, оның өзінің тікелей ғылыми жетекшілігімен 31 ғылым кандидаты, 7 ғылым докторы, 3 PhD дайындалды. 2007 жылы ҚР Білім және ғылыми министрлігінің «Жоғары оқу орнының үздік оқытушысы» грантының иегері атанды. 2009 жылы Елбасының шешімімен «Күрмет» орденімен марапатталды. 2008 жылы Байзақ ауданының «Күрметті азаматы» атағына ие болды. 2011 жылы ҚР Білім және Ғылым министрлігінің арнайы «Қазақстан ғылымы дамытуға сіңірген еңбегі үшін» белгісі берілді.

Бүгінгі таңда мерейлі жетпіс жастың бесігіне жеткіп отырған белгілі ғалым, ардақты ұстаз Талас Омарбекұлына зор денсаулық, отбасына амандық, мол ырыс пен берекет бірлік тілейміз! Төл тарихтың тарланы атанған ағамызбен келешекте мерейі тасып, мейманасы асып, ғылыми-шығармашылық табыстары молая берсін!

Мендігүл НОГАЙБАЕВА,
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың тарих, археология және этнология факультетінің деканы,
Әбілдәбек САЛЫҚБАЙ,
жазушы, Халықаралық «Даралық» қайнесінің Бас жауапкерінің негізгі.